

3597

ԵՄՆ ՍՆՆԳԱՐԴՅՈՂԿԱՄԱՏ
ՀՆԻ ԾԽԱԽՈՏԻ ԳԵՐՄԵՆՏԱՅԻՈՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Ծ Խ Ա Խ Ո Տ Ի Հ Ե Տ Դ Ա Շ Տ Յ Ա Մ Շ Ա Կ Ո Ւ Մ Ը

633
ժ-60

04 AUG 2010

ԽՍՀՄ ԱՆՆԳԱՐԴՅՈՂԿՈՄԱՏ

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ԾԽԱԽՈՏԻ ՖԵՐՄԵՆՏԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

633
ժ-60

Ծ Խ Ա Խ Ո Տ Ի
Ջ Ե Տ Դ Ա Շ Տ Յ Ա Մ Շ Ա Կ ՈՒ Մ Ը

20286

Handwritten text in blue ink, possibly a library or archival mark.

ՊԵՏՐՈՍ

1 9 3 7

ՅԵՐԵՎԱՆ

ПОСЛЕУРОЖАЙНАЯ
ОБРАБОТКА
ТАБАКА

Госиздат, Ереван, 1937 г.

Կազմեցին ագրոնոմներ՝ Ա. Գրիգորյան և Գ. Սայադյան
Պատ. թմբ.՝ Գ. Աղամալյան
Տեխ. խմբ.՝ Վ. Այեբյան
Սրբագրիչ՝ Խ. Այվազյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Վ. Ավագյան
Գլավիլիտի լիազոր. № 12/2
Հրատ. № 4273, պատվ. ր 722, տիրաժ. 1000

Հանձնված է արտադրության 1
Ստորագրված է տպագրության 25
Պետհրատի 2-րդ տպարան, Յերևան, Նալբանդյան 11

37988.12

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1. Հայաստանում դեղին ծխախոտի զարգացումն սկսվեց խորհրդայնացումից հետո՝ 1925 թվից: Այս կարևոր տեխնիկական կուլտուրայի զարգացման համար նոր ասպարեզ է բացվել ժողովրդական տնտեսության առաջին հնգամյա պլանի կիրառման ընթացքում, վորն իր ուշադրավ տեղն է բռնում տեխնիկական մյուս կուլտուրաների շարքում:

2. Կոմունիստական կուսակցության XV համագումարում ժողովրդական տնտեսության առաջին հնգամյա պլանն ընդունելիս խոշոր միջոցառումներ ձեռնարկվեցին նաև գյուղատնտեսության զարգացման, ինչպես և տեխնիկական կուլտուրաների զարգացման համար, գլխավորապես կոլեկտիվացման, համայնացրած հողերի մշակման մեքենայացման խնդիրներում: 1930 թվին կուս. XVI համագումարն ուշադրությունն ավելի սրեց գյուղատնտեսության զարգացման խնդիրներին, տեխնիկական մշակույթների ցանցի տարածությունները լայնացնելու միջոցառումներին:

3. Ուսումնասիրությամբ հաստատված է, վոր Հայաստանում ծխախոտի տարածությունների լայնացման մեծ հնարավորություններ կան: Ծխախոտագործության 7 տարվա արդյունքներն ասպարեզեցին բարձր բերքով ու վորակով ծխախոտ ստանալու՝ Հայաստանի հողային և կլիմայական պայմանների չափազանց նպաստավոր լինելը:

4. Հայաստանում ծխախոտի կուլտուրայի զարգացման պատկերն ըստ տարիների հետևյալն է.

Տարեթիվ	Ծխախոտի տարածու- թյունը հեկտարներով	Մթերված ծխախոտի քանակը ցենտներով
1925	334	250,5
1926	530	3976
1927	481	2752
1928	541	2489
1929	515	3708
1930	766	5286
1931	2452	11449
1932	2754	19991
1933	2533	19751
1934	2500	19500
1935	2475	19145
1936	2500	24060

Մանրություն.— Հումուլթի քանակը ցույց է տրվում մթերածը. սույն թվերը մեջ ցույց չի տրված ստաված լրիվ բերքը: 1936 թ. բերքատուրությունը կազմում է միջինը մեկ հեկտարից 9,6 ցենտներ՝ մթերվածը միայն:

5. Հայաստանում տարածված են ծխախոտի Մամսոն, Դիքզուլադ և Տրապիզոն բոտանիկական տեսակները: Իրենց վորակով առաջին տեղն է բռնում Ղափանի, Միկոյանի, Աշտարակի շրջանների, Կոտայքից՝ Բաշգյառնու ծխախոտը, իսկ յերկրորդական տեղը՝ Իջևանի, Շամշադնի, Ալլահվերդու, Կոտայքի շրջաններից ստացված ծխախոտը: Ծխախոտագործությունը զարգանում է նաև Բասարգեչարի ու Ագիզբեկովի շրջաններում:

6. Ծխախոտի հետադաշտյա մշակմանը նվիրված այս գրքույկի նպատակն է՝ ծխախոտ արտադրողներին (կուլտնտեսություն, կուլտնտեսական և մենա նտես) ծանոթացնել և կոնկրետ աջակցություն հույս տալ ծխախոտի վորակի բարձրացման համար իրական պայքար մղելու գործում: Պետք է հիշատակել, վոր մինչև այժմ Հայաստանի Հողօրհկոմատը կամ Սոյուզտարակսիլյոն ծխախոտագործներին այս կարևոր կուլտուրայի մշակման պրոցեսների վերաբերյալ բավարար գրականություն չեն ապահովել: Ծխախոտ մշակելու նկատմամբ յեղած հատ ու կենտ գրականությունը չափազանց անբավարար է և լրացման կարիք ունի նաև մշակությն մյուս պրոցեսների համար:

Ծխախոտը ճիշտ ստանդարտով մշակելուց է կախված վորա-

կի բարձրացումը: Կուլտնտեսություններին համար նյութական խոշոր բազա հանդիսացող այս կուլտուրայի մշակման գործին լուրջ ուշադրություն պետք է դարձնել:

7. Կադրերի պատրաստման գործը կուլտնտեսություններում լավ չի զրված: Ծխախոտագործներ պատրաստելու գործում մենք չափազանց հետ ենք մնում: Հողօրհկոմատի ծխախոտբաժնի հիմնական աշխատողներից գլխավորը ծխախոտը ճիշտ ստանդարտով մշակելու, վորակը բարձրացնելու խնդիրն է: Մասսայական կադրեր պատրաստելու հարցը Հողօրհկոմատի և մեր ուշադրություն կենտրոնը պետք է հանդիսանա: Կադրերից է կախված վորակով ծխախոտ մշակելը:

8. Ծխախոտի վորակը բարձրացնելու համար պետք է ստեղծել ծխախոտ չորացնելու պրոցեսի անհրաժեշտ հարմարություններ: Կուլտնտեսություններում չորանոցային շինարարություն գործը շատ վատ է զրված, արևի չորանոցներով հնարավոր չէ լրիվ ապահովել ծխախոտի վորջ բերքը չորացնելու գործը. ժամանակն է, վոր շրջանների կուլտնտեսությունների մի մասում կառուցվեն նաև կրակի չորանոցներ, ինչպես և ստեղծվեն մշակելու, տեսակավորելու և հակավորելու հարմարություններ:

Մատնանշված խնդիրների իրականացումն ապահովելու յե ծխախոտի հետադաշտյա ճիշտ մշակման և վորակի բարձրացման գործը:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1937 թիվը ծխախոտի տեսակներ ստանալու գործում բեկման տարի պետք է հանդիսանա: Այս խոշոր խնդիրը կատարելու համար ծխախոտագործներից պահանջվում է լարված և ուշադիր աշխատանք՝ ծխախոտ մշակելու բոլոր պրոցեսներում, այլապես՝ վորեն պրոցեսի սխալ և վոչ ժամանակին կատարելը թուլացնում կամ միանգամայն վոչնչացնում է մյուս պրոցեսի ազդեցությունը:

Ագրոտեխնիկական այդ պրոցեսները սերտորեն կապված են իրար հետ, վորոնցից գլխավորն են.

ա) ցրտահերկը, բ) սածիլելուց առաջ հողը խնամքով մշակելը, գ) հողը քիմիական և որգանական նյութերով պարարտացնելը, դ) ժամանակին սածիլելը, ե) դաշտը հավասարաչափ սածիլելը, զ) սածիլները ժամանակին և կանոնավոր աճեցնելը, է) ճիշտ ցանքաշրջանառություն կատարելը, ը) ծխախոտի դաշտը մշակելը՝ ջրելը, քաղհանելը և այլն, թ) ծխախոտը ժամանակին հավաքելն ու նախնական մշակումը բերքահավաքից հետո:

Այս բոլոր պրոցեսները ժամանակին ու ճիշտ կատարելը հանդիսանում են այն հիմնական ձեռնարկումները, վոր խոշոր ազդեցություն են ունենում ծխախոտի քանակական և վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու գործում: Ծխախոտի հարածուն մեր արդյունաբերությունը խորհրդային և կոլեկտիվ տընտեսություններից պահանջում է ծխախոտի քանակական ցուցանիշների հետ միասին նաև վորակական բարձր ցուցանիշներ: Այս կարևոր խնդիրը լրիվ կատարելու համար պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնենք նաև ծխախոտի հետդաշտյա (բերքահավաքից հետո) մշակման գործին, վորով բարձրացրած կլինենք ծխախոտի ապրանքային տեսակները և ել ավելի կամրապնդենք ծխախոտագործական կոլտնտեսությունների նյութական բազան:

Պետք է ասել, վոր մեր ծխախոտագործները բավականաչափ ուշադրություն չեն դարձնում ծխախոտի հետդաշտյա մշակ-

ման գործին, հենց այս պատճառով ել հաճախ է պատահում, վոր ծխախոտը դաշտում կանոնավոր մշակում և հավաքում են համաձայն ագրոտեխնիկայի պահանջների, բայց վորովհետև նրա հետագա մշակումը (չորացնել, պահպանել և այլն) թերագնահատում են, այս պատճառով ել ծխախոտն իր վորակական արժեքը կորցնում է:

Ծխախոտի բերքատվությունը բարձրացնելու գործում վերջին տարիներս մենք կարողացել ենք բավարար արդյունքների հասնել, բայց միևնույն ժամանակ ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու գործում չենք կարողացել բեկում մտցնել: Ահա հենց այս հանգամանքն առիթ է ծառայել լույս ընծայելու հետդաշտյա մշակմանն ուղղված այս գրքույկը, վոր ոգնության պետք է գա ծխախոտագործության գծով աշխատող կոլտնտեսային բրիգադլրներին, ագրոտեխնիկներին ու բոլոր ծխախոտագործ կոլտնտեսականներին:

ԾԽԱԽՈՏԻ ՀԵՏԴԱՇՏՅԱ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

Ծխախոտի հետդաշտյա մշակումն ամենակարևոր աշխատանքներից մեկն է: Այսինքն պատճառով, սկսած բերքահավաքից մինչև ծխախոտը մթերման կայան հանձնելը, ամենալուրջ ուշադրություն պետք է դարձվի նրա մշակման բոլոր պրոցեսներին: Հետդաշտյա մշակումն սկսվում է ծխախոտի բերքահավաքից հետո և ընդգրկում է հետևյալ աշխատանքները. 1. ծխախոտ շարելը, 2. տամկացնելը, 3. չորացնելը, 4. հավանգավորելն ու պահելը, 5. տեսակավորելը, 6. փնջավորելն ու հակավորելը: Այս բոլոր աշխատանքները վճռական դեր են խաղում և ազդեցություն են ունենում ծխախոտի վորակի, հետևապես և նրա ապրանքային տեսակների վրա:

Ծխախոտի վորակի վրա այս աշխատանքների դրական կամ բացասական ազդեցությունը պայմանավորվում է նրանով, վոր. շրջապատող ողի խոնավության և ջերմության ազդեցության տակ ծխախոտի տերևի մեջ տեղի յեն ունենում քիմիական բաղմազան պրոցեսներ, վորոնք վորտեղ են ծխախոտի տերևի թե արտաքին ասքը (գույնը) և թե ներքին քիմիական կազմը: Ողի խոնավության չափից և ջերմության աստիճանից է կախված ծխախոտի տերևի վորակի բարձրացումը կամ իջեցումը, վորովհետև կամ վերոհիշյալ յերկու ֆակտորների վորոշ

փոխհարաբերութեամբ տերևի մեջ կատարվող քիմիական պրոցեսները նրա վրա դրական ազդեցութիւն են ունենում, լավացնելով գույնն ու վորակը, կամ յերբ հիշյալ Ֆակտորներից յերկուսի կամ մեկի չափը շատ ավելի կամ պակաս լինելուց (խոսքը վերաբերում է գերխոնավութեան չափին կամ ջերմութեան աստիճանին) բացասական ազդեցութիւն են թողնում ծրխախոտի տերևի վրա, վորով և ընկնում են նրա վորակը:

Այս խնդիրները պարզաբանելու համար մենք համառոտ կերպով կբացատրենք այն բոլոր պրոցեսները, վոր հետադաշտյա մշակման ընթացքում կատարվում են ծխախոտի տերևների մեջ և կնշենք այն կանոնները, վորոնց ճիշտ կիրառումով պահպանած կլինենք ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշները:

Ծխախոտ ցարեղ.— Ծխախոտի տերևները թելին շարում են կամ տամկացնելուց առաջ, կամ հետո: Այս աշխատանքը բավականին լուրջ ու կարևոր աշխատանք է և վորակյալ բանավորներ է պահանջում: Շարելու ժամանակ հատուկ ուշադրութիւն պետք է դարձվի տերևների տեսակավորման վրա, յեթե այդ չի կատարվել դաշտում՝ քաղելու ժամանակ: Այն տերևները, վոր մեխանիկական վնասվածքներ, հիվանդութիւններ ունեն, գերհաս կամ թերհաս են, անպայման պետք է առանձնացվեն և առանձին-առանձին շարվեն: Պետք է տեսակավորել նաև մեծ ու փոքր տերևները, վորովհետև տամկացնելու և չորացնելու ժամանակ չեն կարող հավասարաչափ տամկանալ ու չորանալ: Վորպեսզի ծխախոտը հավասարաչափ չորանա, անհրաժեշտ է, բացի տեսակավորելուց, շարել նորմալ խոտութեամբ: Յերբ ծխախոտը նոր են շարում, արագ է չորանում, վորի հետևանքով տերևները կանաչ են մնում և անհրաժեշտ ու ցանկալի գույնը չեն ստանում: Չափազանց խիտ շարելու դեպքում հավասարաչափ չեն չորանում և մեծ մասամբ փչանում են: Այսպիսի պատճառով ծխախոտի տերևը շարելու ժամանակ պետք է առաջնորդվել հետևյալ կանոններով:

ա) տերևները խիտ կարելի չէ շարել միմիայն այն ժամանակ, յերբ ծխախոտը մանրատերև է, չոր լեղանակներին է աճել ու հասունացել և յերբ քիչ թերհաս է.

բ) տերևները նոր են շարվում միմիայն այն ժամանակ, յերբ ծխախոտը մեծատերև է, անձրևային խոնավ պայմաններում է աճել ու հասունացել և յերբ մինչև շարելը գերհասունացել կամ լավ տամկացել է:

չենց այս պատճառով էլ ծխախոտի ազրոտեխնիկական կանոնների մեջ ասված է, վոր տերևների քաղի և շարելու ժամանակ անհրաժեշտ է մանրազնին տեսակավորում կատարել:

Ծխախոտ քաղելուց հետո տերևները վորոշ ժամանակ կենդանի վիճակում են լինում և ողի խոնավութեան ու ջերմութեան ազդեցութիւնից իրենց քիմիական կազմն ու գույնը փոխում են: Այս պրոցեսը ծխախոտագործները տամկացում են անվանում: Այս կարևոր պրոցեսի ճիշտ կատարումը դրական ազդեցութիւն է թողնում ծխախոտի վորակի վրա և, ընդհակառակը, սխալ կատարումը միանգամայն բացասական ազդեցութիւն է թողնում: Տերևները տամկացնելու ժամանակաընթացքը (քաղից հետո) պայմանավորվում է ողի խոնավութեան չափով, ջերմութեան աստիճանով (վորտեղ կատարվում է տամկացնելու պրոցեսը), տերևների հասունութեան աստիճանով և քաղով: Տամկացնելու համար հատկացվող շենքերը քամիներից պաշտպանված պետք է լինեն: Այն շենքերում, վորտեղ ծխախոտ տամկացնելու պրոցեսն է կատարվում և վորտեղ ողը չոր է լինում, պարզ է, վոր տամկացնելու պրոցեսն այնտեղ արագ է ընթանում—տերևի միջի ջուրը կարճ ժամանակում գոլորշիանում է, հետևապես տերևը նորմալ ու լրիվ կերպով չի տամկանում, վորի պատճառով ծխախոտը կանաչ է մնում, վորը և բացասաբար է անդրադառնում ծխախոտի վորակի վրա: Յերբ տամկացնելու համար հատկացված շենքի մեջ ողի խոնավութիւնը բարձր է լինում, տերևները բավականին ժամանակ կենդանի չեն մնում և տամկացնելու պրոցեսն աստիճանաբար ու նորմալ կերպով է ընթանում, և այս հանգամանքը դրական ազդեցութիւն է թողնում ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշների վրա: Այսպիսի պատճառով հատուկ ուշադրութիւն պետք է դարձնել տամկացնելու պրոցեսի վրա այն իրատեղի վոր տերևի հյուսվածքը պահպանվի զգալի չափով ջրի պարունակութեամբ, պայքարելով հյուսվածքի արագ չորանալու դեմ: Միաժամանակ պետք է խուսափել նաև ավելորդ խոնավութիւնից, մանավանդ յերբ տերևների հյուսվածքն սկսում է անկենդան դառնալ, վորովհետև այդ դեպքում ծխախոտը կարող է փչանալ: Տամկացնելու ժամանակ, վորպես անհրաժեշտ նախապայման, թերհաս, գերհաս և նորմալ հասունացած տերևներն իրարից պետք է առանձնացվեն, քանի վոր գերհաս տերևներն ավելի շուտ են տամկանում, քան հասունացածներն ու թերա-

հասները, և յեթե նրանք միասին շարած են տամկացվում, ապա մինչև հասուն և թերահաս տերևները տամկանալը գերահասաները կփչանան: Այն տերևները, վոր հիվանդություններից (մոնթար, չեչոտություն և այլն) փրավել են, իրենց միջի խոնավությունը շատ շուտ կորցնում են և լրիվ չափով չեն տամկանում: Այս պատճառով այդ տերևները պետք է առանձնացվեն և առանձին տամկացվեն: Ընդհանրապես տամկացնելու գործը ճիշտ կատարելու համար գերահաս, հասուն, թերահաս, հիվանդություններից ու փասատուներից փրաված տերևներն իրարից պետք է առանձնացվեն և առանձին տամկացվեն: Տամկացնելը մի քանի ձևով է կատարվում, վորոնցից կարևոր են.

ա) գետնի վրա շարանով տամկացնելը, բ) շարելուց առաջ տամկացնելը և գ) շրջանակների վրա շարանով տամկացնելը:

Հայաստանի պայմաններում տամկացնում են վերոհիշյալ յերեք յեղանակով, վորից ամենատարածվածը գետնի վրա շարանով տամկացնելն է: Կուլտերով, առանց շարելու խորհուրդ է տրվում տամկացնել ավելի ցուրտ յեղանակներին: Տամկացնելու ժամանակընթացքը կախված է տերևի քաղից, հասունության աստիճանից, ողի խոնավության չափից, ջերմության աստիճանից և այլն: Յուրտ յեղանակներին տաք շենքերում պետք տամկացնել: Տամկացնելու պրոցեսի ժամանակընթացքը, նայած պայմաններին, 1—3 օր է տևում: Տամկացնելու տեխնիկան հետևյալն է. դաշտից չորանոց փոխադրած՝ միաժամանակ քաղված տերևները 15—20 սմ հաստություն ունեցող շերտով դասավորում են չորանոցների մաքուր հատակին և սկսում են տամկացնելու պրոցեսը: Տամկացնելու համար տերևների դասավորությունը կատարվում է հետևյալ կերպ. գետնի կամ հատակի վրա փափուկ, չոր ծղոտ են փռում, 10—15 տերև ծխախոտ միասին վերցնում և կոթերը դեպի ներքև, ծայրերը դեպի վեր, թեք դասավորում են գետնին այնպես, վոր յերկրորդ փուլը ծածկում է առաջին կես մասը, յերրորդը՝ յիրկրորդի, և այլն: Մեր պայմաններում ծխախոտը տամկացնելու համար կանաչ տերևները նախ շարում են և ապա ծայրերը դեպի ցած, կոթերը դեպի վեր, թեք դասավորում հատակին կամ գետնին: Այս ձևով տամկացնելու թերությունն այն է, վոր տերևների ծայրերը ծխախոտի ծանրության ազդեցության տակ ձխվում են և հաճախ սևանում. բացի դրանից, այս ձևով տամկացնելու ժամանակ ծայրերն ավելի շուտ են տամկանում, քան տերևի մյուս մասերը, վորի պատ-

ճառով ամբողջ տերևը հավասարաչափ չի դեղնում: Այսպես, անհավասար տամկացնելուց տերևներից շատերի ծայրերը գորշ գույն են ստանում, սևանում, իսկ արանքներում ել միանգամայն կանաչ տերևներ են մնում: Տամկացնելու ժամանակ տերևներն առաջին ձևով դասավորելը՝ առանց շարելու, կոթերը դեպի ներքև, ծայրերը դեպի վեր՝ ամենից ընդունված ձևն է. այս դեպքում հեշտ է լինում շատ դեղնածները փչացածները, ձխլվածները և այլն ջոկել և թելին շարել առանձին-առանձին: Տամկացնելու մյուս ձևը նույնպես նպատակահարմար է. այս ձևով տամկացնելու ժամանակ փչացող տերևների տոկոսը շատ քիչ է լինում: Այս ձևով տամկացնելու համար քաղից հետո տերևները շարում են թելին, անմիջապես կախում շրջանակներին և 2—3 ժամ դնում արևի տակ, վոր տաքանա. հետո շրջանակները հավաքում են սրահը՝ իրար մոտ և խիտ դասավորում ու թողնում 2—4 օր: Այդ ժամանակամիջոցում ծխախոտի տերևները տամկանում են: Տամկացնելու պրոցեսն ավարտված է համարվում այն ժամանակ, յերբ տերևը բավականին թառամում է և, միաժամանակ, կանաչ գույնը փոխում բաց դեղին:

Ծխախոտ չորացնելը.— Տամկացնելն ավարտելուց հետո ծխախոտի տերևները դեռ ևս բավականաչափ ջուր են պարունակում (իրենց քաշի մոտ 75% ի չափ):

Յեթե ծխախոտը տամկացնելուց հետո անմիջապես չսկսեն չորացնել, մեջը յեղած խոնավությունից ծխախոտը կփչանա (կփտի):

Ծխախոտը չորացնում են արեգակի կամ կամ կրակի չորանոցներում:

Չորացնելու ընթացքը կախված է մի շարք պայմաններից և, առաջին հերթին՝ ավելի ժամանակի յեղանակների պայմաններից ու չորացվող ծխախոտի գրությունից:

Ծխախոտը չորացնելիս պետք է առաջնորդվել հետևյալ հիմնական կանոններով.

ա) ծխախոտը հավասարաչափ չորացնելու համար մի շրջանակի վրա պետք է կախել միևնույն քաղի, մեծության ու միևնույն աստիճանի տամկացված ծխախոտի շարաններ.

բ) վորպեսզի ծխախոտի ավելորդ խոնավությունն աստիճանաբար անցնի, վորով ստացվում է միատեսակ գույն ունեցող ծխախոտ, չորանոցները պաշտպանված պետք է լինեն քամիներից և միջանցիկ հոսանքներից, հակառակ դեպքում ծխախոտն արագ է չորանում ու գույնը կանաչավուն մնում.

գ) լավ դեղին գույն ստացած ծխախոտը շուտ պետք է

չորացնել, այլապես լավ գույնը կփոխվի վատի: Այդպիսի ծխախոտի շրջանակները չորանոցում գիշերը խիտ չպետք է դասավորել:

դ) ծխախոտի շրջանակներն առավոտները չորանոցից գուրս պիտի հանել ցողն անցնելուց հետո, յերբ գետինը և ողբ տաքացել են:

ե) որվա շոգ ժամերին ծխախոտի շրջանակները պետք է քաշել չորանոցի ներսը, հակառակ դեպքում չորացած ծխախոտի գույնը կանաչավուն էլ կմնա:

զ) յեթե ծխախոտի տերևները (թիթեղը) չորացել ու ցանկացած գույնն են ստացել, իսկ նրանց հաստ ջղերը դեռ լավ չեն չորացել, այդ ծխախոտը չպիտի թողնել արևի տակ, հակառակ դեպքում, արևի ճառագայթներից ծխախոտի լավ գույնը վատի կփոխվի: Այդպիսի ծխախոտի ջղերը կարելի չէ չորացնել չորանոցի ներսում կամ մի ուրիշ սովորաբար տեղ:

է) անձրևների և ուժեղ քամիների ժամանակ ծխախոտի շրջանակներն անմիջապես պետք է քաշել չորանոցի ներսը:

ը) գիշերները շրջանակները նույնպես պետք է քաշել չորանոցի ներսը, թե չե ծխախոտն անձրևից, ցրտից կամ ցողից կարող է փսամվել:

Ծխախոտը համարվում է չորացած, յերբ գլխավոր ջղերն ու կոթերը լավ չորացել են: Յեթե ծխախոտը լավ չի չորացել, հավանգներում պահելու ժամանակ կարող է բորբոսնել և փշանալ:

ժ) ծխախոտի չորանոցը պետք է ապահովված լինի հակահրդեհային սարքավորումով:

Արևով չորացնելն ամենատարածված ձևն է, սակայն այս ձևով չորացնելը կիրառելի չէ այն շրջաններում, ուր աշնանը, ծխախոտի վերջին քաղերի տերևները չորացնելու ժամանակ անձրևներ չեն գալիս, ամպամած որերի թիվը քիչ է լինում, և այլն, իսկ այն շրջաններում, ուր հակառակն է լինում, պարզ է, վոր արևով չորացնելն արդյունավետ չի լինում, քանի վոր անձրևները, ցուրտը և խոնավութունը բացասաբար են ազդում ծխախոտ չորացնելու պրոցեսի վրա, վորից և բնկնում է ծխախոտի վորակը:

Մերձ Հայաստանի պայմաններում, մի շարք շրջանների վորոշ կոլտնտեսութուններում (Բասարգեչարի, Կոտայքի, Ալլահավերդու, Ղափանի, Շամշադնի) անհրաժեշտ է կրակի չորանոցներ կառուցել, այլապես ծխախոտի 4-րդ և 5-րդ բարձրորակ

քաղն աշնանը միշտ էլ փչանում է: Ծխախոտը հաջող չորացնելու համար, լինի այդ կրակով թե արևով, ինչպես վերևում նշեցինք, տերևները շարելու ժամանակ խնամքով պետք է տեսակավորվեն և հիվանդ, դերահաս, թերահաս և այլ դեֆեկտներ ունեցող տերևներն առանձնացվան և առանձին չորացվեն:

ՀԱՎԱՆԳ ՊԱՆԵԼԸ

Ծխախոտի տերևները չորացնելու պրոցեսի ավարտելուց հետո շրջանակների վրայից շարանները հավաքում և 3-4 շարանը միասին մեջտեղից ծալում—հավանք են դարձնում ու կախ տալիս համապատասխան տեղ, մինչև տեսակավորելը, փնջավորելն ու հակավորելը: Չնայած չորացրած տերևներն արդեն մեռած վիճակում են, բայց և այնպես դեպի շրջապատող ողի ջերմութունն ու խոնավութունը շատ զգալուն են և հեշտությամբ են յենթարկվում նրանց դրական կամ բացասական ազդեցութուններին: Ընդհանրապես չորացնելուց հետո տերևներն ունենում են 8—10 % ջրային մաս, հետագայում, ողի խոնավության դեպքում, այս տոկոսը բարձրանում է, վորովհետև չոր ծխախոտը շրջապատի խոնավ ողից 18—20 % ջուր վերցնելու հատկութուն ունի, վորի պատճառով և դառնում է ձկուն, չի փշրվում ու կորուստներ չի տալիս: Յեթե ողի խոնավության տոկոսը շատ ցածր է (չորային), չորացված շարաններն արհեստական կամ բնական ճանապարհով պետք է խոնավացնել և հավանգներ կազմել ու կախ տալ, այլապես՝ ծխախոտը կկորսատվի ու կորուստներ կտա: Բնական ճանապարհով խոնավացնելու յեղանակն այն է, վոր չորացրած ծխախոտի շրջանակները գիշերները չորանոցից հանում են գծերի վրա, թողնելով այդպես ամբողջ գիշերը: Խոնավացման այս ձևը կիրառելի չէ այն ժամանակ, յերբ վաղ առավոտները ցող չի լինում: Լավ պետք է իմանալ, վոր ցողը բացասաբար է ազդում ծխախոտի վորակի վրա: Յեթե ծխախոտի շարանները բոլորովին փակ շենքերում են պահվում, գիշերները դռները բաց են անում, վոր ծխախոտը խոնավանա: Արհեստական ճանապարհով խոնավացնելն այն է, վոր ծխախոտի շարաններին, հատուկ կարգավորված ապարատով, վորոշ ժամանակ արհեստական գոլորշի յեն տալիս, վորից ծխախոտը խոնավանում է և հավանգներ կազմելիս չի կորսատվում: Այս ձևի

խոնավացներուց պետք է խուսափել, թե չե գոյորջու կաթիլնե-
րը կընկնեն թերթերի վրա: Ինչպես վերևում հիշեցինք, խոնա-
վացրած շարանները շրջանակներից հանում և 3—4-ն իրար
միացնելով՝ խիտ-խիտ կախ են տալիս համապատասխան շենքում:
Ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու խնդրում
մեծ դեր է խաղում այն պահելը, վոր գլխավորապես կախված է
նրանից, թե ինչ շենքում է պահվում ծխախոտը:

Մեր պայմաններում ծխախոտի հավանգները չորանոցնե-
րում են պահվում, այն ել այսպիսի չորանոցներում, վոր մի քանի
կողմից բաց են և յեղանակի անսպաստ ազդեցությունից պաշտ-
պանված չեն: Այսպիսի չպաշտպանված շենքերում, պարզ
է, վոր ոգի բարեխառնությունը փոխվում է (չոր լեզանա-
կին հետևում են անձրևային յեղանակներ և այլն), վորից
և կախված է ծխախոտի վիճակը: Ծխախոտը հաջորդաբար
չորանում և խոնավանում է: Յեղանակի փոփոխվող պայմաննե-
րը (Չերմություն և խոնավություն) պարզ է, վոր անդրադառ-
նում են ծխախոտի վրա, վորի մեջ տեղի յեն ունենում քիմիա-
կան կազմի փոփոխություններ, վորից փոխվում է ծխախոտի
արտաքին տեսքը, գույնը և այլն: Այս փոփոխությունների աս-
տիճանը կախված է շրջապատի ոգի Չերմությունից և խոնավու-
թյունից: Ծխախոտի հավանգների մեջ բարենպաստ պայմաննե-
րում կատարվող այդ փոփոխությունները նման են ձիշտ այն
փոփոխություններին, վոր կատարվում են ծխախոտի խմորման՝
Ֆերմենտացիայի ժամանակ: Հավանգներ պահելու ժամանակ
ծխախոտի մեջ տեղի յե ունենում ոսլայի ածխաջրատների քայ-
քայում, սպիտակուցային նյութերը քչանում են, ծխախոտի
Չուր քաշելու ընդունակությունը ցածրանում և տերևների կա-
նաչավուն գույնն անցնում է: Միաժամանակ պետք է մատնա-
նշենք, վոր քիմիական կազմի թված փոփոխությունները, վորոնք
տեղի յեն ունենում ծխախոտի տերևի մեջ և բարձրացնում են
նրա վորակը, լինում են միայն այն պայմաններում, յերբ շրջապա-
տող ոգի խոնավությունը լինում է 60—75% -ի սահմաններում,
իսկ Չերմությունը՝ Յ 15—20°: Այդ ժամանակ ծխախոտի տերևի
խոնավությունը հասնում է 17—20% -ի: Յեթե շրջապատող ոգի
խոնավությունը 75% -ից բարձր է լինում, ծխախոտը բորբոս-
նում է և փչանում, իսկ յեթե խոնավությունը 60% -ից ցածր
է, ծխախոտը չոր է լինում և կորուստներ է տալիս (փշրվում է),
յերբ անգամ մի փոքր կպչում են նրան: Բացի դրանից, պետք

է նշել, վոր այսպիսի պայմաններում գույնի կամ վորակի լա-
վացում չի կարող տեղի ունենալ:

Բացի խոնավությունից, տերևի քիմիական կազմի փոփոխ-
ման վրա ազդում է նաև շրջապատող ոգի Չերմությունը. որի-
նակ՝ բարձր Չերմաստիճանի տակ քիմիական կազմի փոփոխու-
թյունները շատ արագ են կատարվում, իսկ 5° -ից ցածր Չերմու-
թյան ժամանակ այդ փոփոխությունները դանդաղ են ընթա-
նում: Չնայած, վոր հավանգ պահելու ժամանակ բավարար խո-
նավությունից Ֆերմենտացիոն պրոցեսներ են տեղի ունենում և
լավացնում նրա վորակը, այնուամենայնիվ խորհուրդ է տրվում,
վոր պահելու ժամանակ հավանգները մի քիչ չոր լինեն, քան
թե խոնավ, վոր չբորբոսեն, վորը, ինչպես հայտնի յե, մեծ
ֆրասների պատճառ է դառնում: Վնասն այն է, վոր բորբոս առա-
ջացնող որգանիզմներն իրենց զարգացման համար գործ են
ածում տերևի մեջ յեղած չոր նյութերը, մասնավորապես նրա
ամենաթանգարժեք մասը՝ ածխաջրատները, վորի հետևանքը
լինում է այն, վոր ծխախոտի վորակը բոլորովին ընկնում է:
Բացի դրանից, այդ որգանիզմները տերևի չոր նյութերը գոր-
ծադրելով, ծխախոտի քաշն ել են ընկնում հոգուտ այդ որգա-
նիզմների զարգացմանը: Այսպիսով, նորմալ պայմաններում պահ-
վող ծխախոտի թե վորակը և թե քանակը միշտ բարձր է լի-
նում: Այս բոլորն ապացուցում են, վոր ծխախոտի հավանգները
պետք է պահվեն այսպիսի շենքերում, վորտեղ ոգի հարաբերա-
կան խոնավությունը 60—75% -ի սահմաններում լինի, իսկ Չեր-
մությունը՝ Յերմությունի 15—20°, անկախ այն բանից, թե նրանք
չորանոցում են պահվում, թե հատուկ պատրաստված շեն-
քում: Պահվող ծխախոտի հավանգները ժամանակ-առժամանակ
պետք է ստուգվեն, և յեթե նրանց մեջ խոնավ տերևներ (գըլ-
խավորապես կոթեր) կան, պետք է առանձնացվեն, վոր չբոր-
բոսեն:

Ծխախոտի հավանգները պետք է պահվեն ծածկված և չոր
շենքերում, վորտեղ ֆրասակար և ազդեցիկ հոտ (գոմի հոտ և
այլն) չկա: Այս շենքերն անպայման պետք է դուռ ու լուսա-
մուտ ունենան, վոր կարիք յեղած դեպքում կարելի լինի շենքն
ողափոխել: Այսպիսի շենքերում ծխախոտն արտաքին ոգի
(խոնավ և չոր յեղանակների) ազդեցություններից զերծ է լի-
նում: Միանգամայն անթույլատրելի յե համարվում հավանգներ
պահելը բաց շենքերում, չորանոցներում և այլուր, վորովհետև

այս պայմաններում ողի չափազանց խոնավ կամ չոր լինելը բացասական ազդեցություն է ունենում ծխախոտի վրա, գրեթե նրա վորակը: Ծխախոտը պաշտպանված շենքերում պահելով և ջերմաչափերի ու խոնավաչափերի ոգնությունները ներսի ողջ մերթ-ընդ-մերթ կանոնավորելով՝ նրա վորակն զգալի չափով բարձրանում է:

Մենք խոսեցինք այն մասին, թե ծխախոտը ծածկած շենքերում պետք է պահվի, վոր արտաքին ողի ազդեցություններն չենթարկվի: Միաժամանակ պետք է ավելացնենք, վոր այն շենքերը, վորոնց տանիքը թիթեղածածկ է, առաստաղը տախտակից չէ, ծխախոտը չափից դուրս չորանում է, կամ յեթե տանիքը կղմինդրից է լինում և առանց առաստաղի, խոնավ յեղանակներին կղմինդրից խոնավությունն անցնում է ծխախոտին ու ֆլասում այն: Այսիսկ պատճառով, ծխախոտը պետք է պահվի այնպիսի շենքերում, վորոնք տախտակած հատակ և առաստաղ ունեն: Այն շենքերը, վոր առաստաղ չունեն, պետք է ծածկել ետերնիտով, յեղեգնով կամ հացահատիկի ծղոտով, վոր կարելի լինի ծխախոտը նորմալ վիճակում պահել:

ԾԽԱԽՈՏ ՏԵՍԱԿԱՎՈՐԵԼԸ

Մինչ ծխախոտի տեսակավորումն սկսելը, յուրաքանչյուր տնտեսություն պետք է իրեն ապահովի ծխախոտի խոնավանոցներով: Հավանգներին ջուր ցանելով կամ գիշերները հավանգները դուրս բերելով ծխախոտ խոնավացնել չի թույլատրվում: Այսիսկ պատճառով յուրաքանչյուր կոտնտեսություն խոնավանոցի շենք պետք է պատրաստի հետևյալ կերպ. 2 մետր խորություն մասին փորում, վրայից գերաններ են գցում ու հողով ծածկում, բացի այն անցքից, վոր պետք է թողնել դուրս գալու և ներս մտնելու համար:

Անձրևաշրթերից խուսափելու համար գերանների վրա ծղոտ կամ յեղեգ պետք է փռել, վոր ջուրը չանցնի խոնավանոց: Ամեն 10 աչք չորանոցի համար պետք է ունենալ առավազն 5—6 մետր յերկարություն և 4 մետր լայնություն ունեցող խոնավանոց. այս հասարակ ձևի խոնավանոցները հեշտություն մը կարելի չէ կառուցել: Խոնավացած համարվում է այն ծխախոտը, յերբ նրա գլխավոր ջիղը քիչ փափկում և մշակելիս չի կոտլատվում, Չափազանց խոնավացնելու դեպքում ծխախոտը կփչանա: Խոնա-

վացնելուց հետո, յերբ ծխախոտը փափկում է և կոտրատվելու վտանգ չկա, սկսում են տեսակավորման պրոցեսը:

Ծխախոտ տեսակավորելու նպատակն այն է, վոր ծխախոտի բոլոր տերևներն առանձնացվեն միանման խմբերի ըստ նրանց քաղի, գույնի, թանձրության, մեխանիկական և հիվանդություններից ու ֆլասատուններից առաջացած ֆլասավածքների չափի և այլն: Նայած թե ծխախոտի տերևները վոր խմբին են դասվում, ըստայնմ ել լինում են ցածր կամ բարձր վորակի, վորի շնորհիվ արդյունաբերությունը հանձնվում են տարբեր գներով: Հենց այս պատճառով ել ծխախոտ ընդունելու և հանձնելու համար պետությունը ծխախոտի ապրանքային տեսակներ է սահմանել, վոր, նայած իրենց հատկանիշներին, բաժանվում են 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ տեսակներին: Ծխախոտը տեսակավորում են վոչ թե շարուն ձևով, այլ այն հատկանիշների հիման վրա, վորոնք հնարավորություն են տալիս վորոշելու ծխախոտի այս կամ այն ապրանքային տեսակին պատկանելը: Գլխավոր հատկանիշները, վորոնց վրա հիմնված է տեսակավորումը, հետևյալն են. քաղը, հասունությունը, գույնը, մեխանիկական ֆլասավածքները, հիվանդություններից և ֆլասատուններից ֆլասաված լինելը, տերևների թանձրությունը և հողից կամ ավազից կեղտոտված լինելը: Վորպեսզի վերոհիշյալ հատկանիշների դերը պարզ լինի, կանգ առնենք նրանց վրա առանձին-առանձին:

1. Կաղը. — Ծխախոտի ցողունի ներքևի գոտու քաղերն (գիբ., խաշլամ) ավելի ցածր են գնահատվում, քան վերևի քաղերը: Վերևի քաղերի տերևները մեծ քանակությամբ թանգարժեք, հաճելի ու անուշահոտ նյութեր են պարունակում, վորոնք ծխախոտին տալիս են ավելի լավ արոմատ՝ հոտ, թանձրություն և այլն, քան ներքևի քաղերը: Առհասարակ յուրաքանչյուր քաղ, սկսած ծխախոտի ցողունի ներքևի գոտուց մինչև վերևի գոտին, տարբեր վորակ և արժեք ունի: Սկսած ներքևից՝ առաջին գոտու քաղն ավելի ցած վորակ և արժեք ունի, քան յերկրորդ գոտու քաղը և այդպես շարունակ, մինչև վերջին գոտու քաղը: Սակայն ծխախոտը թե դաշտում և թե չորացնելու ու պահելու ժամանակ վատ մշակելուց վերևի քաղերի վորակն ընկնում է, քանի վոր նրանք ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքն են դասվում:

2. Հասունությունը. Տարբեր աստիճանի հասունություն ունեցող տերևները (սկսած անհաս և նորմալ հասունացած) իրենց գլխավոր նպատակը կատարելու միանման վորակ չունեն:

(20286 / 37988-02)

նեն: Թերահաս տերևները մեջ մեծ չափով ջուր և լինում և ավելի քիչ՝ չոր նյութեր, քան նորմալ հասունացած տերևների մեջ, վորի պատճառով նրանք դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքը: Թերահաս ծխախոտի տերևները կուպիտ են լինում, միահավասար գույն չեն ունենում և մուգ-կանաչ գույնի չեն լինում: Գերահաս տերևները բոլորովին դատարկ են լինում, վորովհետև նրանք իրենց սննդարար նյութերի պաշարը դեռ դաշտում յեղած ժամանակ են կորցրել: Այս տերևները կոչվում են «աշլագ» և նույնպես դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակի շարքը, քանի վոր թանձրությունից ու համից զուրկ են և լավ չեն ծխվում:

Նորմալ հասունացած և իր ժամանակին հավաքված ու լավ չորացրած տերևներն ունենում են մաքուր ու լավ գույն, նորմալ թանձրություն, արժատ և տեսակավորման ժամանակ դասվում են բարձր ապրանքային տեսակների շարքը:

3. Գույնը.—Ծխախոտի ապրանքային տեսակները վորոշելու համար հիմնական հատկանիշներից մեկը ծխախոտի գույնն է: Հայաստանի ծխախոտագործական շրջանների համար լավ գույն է համարվում մաքուր դեղինը, կարմիրը, նարնջագույնը: Յերբ լավ չմշակելու և պահելու պատճառով այս գույները մուգ յերանգներ են ունենում, ապրանքային ցածր տեսակների շարքն են դասվում:

4. Թանձրությունը.—Ծխախոտի բարձրորակ հուժուրթ ստանալու գործում մեծ դեր է խաղում նաև թանձրությունը, վոր առաջ է գալիս լավ մշակելուց և պահելուց (բջատելը, ծաղկատելը և այլն): Տերևը վորքան թանձր է լինում, վորակն այնքան բարձր է լինում և ավելի բարձր ապրանքային տեսակների շարքըն է դասվում, սակայն չափավանց թանձր տերևները կուպիտ, գորշ են լինում և վորակի ցածրացում են տալիս: Ծխախոտի ցորենի ներքևի գոտու քաղերը, որինակ՝ դիբսարը և խաշլաման թանձր չեն լինում և այդ պատճառով նրանք ցածր ապրանքային տեսակների շարքն են դասվում: Յողունի վերին գոտու քաղերը, յեթե բավարար են մշակված լինում, շնորհիվ իրենց թանձրության, ապրանքային բարձր տեսակների շարքն են դասվում:

5. Վնասվածքներ.— Հիվանդություններից, վնասատուներից և մեխանիկական վնասվածքներից առաջացած՝ տերևի վնասվածքները տարբեր չափերով իջեցնում են նրա վորակը և այդպիսի

տերևները դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքը: Վնասվածքների չափը վորքան մեծ է լինում, նրանք այնքան ավելի ցածր տեսակների շարքն են դասվում:

6. Ծխախոտի տերևների՝ հողից և ավազից կեղտոտված լինելն այն հատկանիշներից մեկ է, վորի պատճառով այդ տերևները դասվում են միանգամայն ցածր տեսակի շարքը: Յեթե կեղտոտության չափը 3/10-ից բարձր է լինում, այդ ծխախոտը չի ընդունվում: Այսիակ պատճառով հողով և ավազով կեղտոտված տերևները շարելուց հետո հոսող ջրով պետք է լվացվեն:

Ահա այն բոլոր հատկանիշները, վոր հիմք են ծառայում ծխախոտի տեսակավորմանը, և վորոնցով մեր կոլտնտեսությունները, ագրոտեխնիկներն ու ագրոնոմները պետք է խիստ ղեկավարվեն ծխախոտի տեսակավորման ժամանակ: Ծխախոտի այն բուսաբանական տեսակները, վոր շարաններով պետք է հակավորվեն, տեսակավորվում են շտրանների մեջ, ջոկելով տվյալ շարանի հիմնական տերևներից բոլոր այն վատառող տերևները, վորոնք չեն համապատասխանում շարանի մեջ յեղած ղերակշռող տեսակին, շարանի մեջ մնացած տերևները խտացնում են և հակավորում: Տեսակավորման հետևանքով շարաններից առանձնացված տերևները հավաքվում են և անմիջապես հակավորվում ըստ ապրանքային տեսակների, այլապես վորտքի տակ կարող են փչանար:

Փնջերով հակավորվող ծխախոտի տեսակավորման ձևը տարբերվում է վերոհիշյալ ձևից նրանով, վոր շարանի մեջ յեղած բոլոր տերևները (40—50 հատ միանգամից) թեղից քաշվում, տեսակավորվում և առանձին կույտերով են դարսվում, վորից հետո սկսվում է փնջավորումը: Փնջավորումը կատարվում է հետեվյալ կերպ. ծխախոտի այս կամ այն ապրանքային տեսակին պատկանող տերևները հարթում են և 18 25 տերև դարսում միմյանց վրա այնպես, վոր կոթերը ցրված չլինեն և ուղիղ իրար վրա նստեն, ներկայացնելով մի մեք պլոթյուն, վորից հետո թեղով կապում են: «Ստոս» ձևով մշակելիս նույնն են անում, ինչպես փնջավորելիս, միայն այն տարբերությամբ, վոր «ստոս» ձևով մշակելու ժամանակ փնջերը չեն կապվում:

Ծխախոտի տեսակավորումը հաջող ընթանալու համար յուրաքանչյուր կոլտնտեսություն պետք է ունենա տեսակավորողներ, հակավորողներ և փնջավորողներ՝ առանձին-առանձին: Յուրաքանչյուր 3—4 հոգի փնջավորողին անհրաժեշտ է մեկ տեսա-

կավորող, վորի պարտականութիւնն այն է, վոր ծխախոտի տե-
րէններն առանձնացնում է ըստ առանձին ապրանքային տե-
սակներէի և տալիս փնջավորողներին՝ փնջավորելու համար:

Բացի այդ, յուրաքանչյուր կոլտնտեսութիւն 2—3 խմբա-
կի համար պետք է ունենա մեկական տեսակավորող, վորը պետք
է հսկի մնացած տեսակավորողներէի վրա և ընդունի նրանց
կատարած աշխատանքները: Փնջավորված ծխախոտն ըստ ապ-
րանքային տեսակներէի դարսվում է կապոցներով (պաշկանե-
րով) 40—60 սմ հաստութեամբ և փնջերը թեթև մամլելու համար
վրան տախտակ ու ծանրութիւնն ընում և այդպէս թողնում են
մտա 10—12 որ՝ անհրաժեշտ գույնն ստանալու համար, վորից
հետո սկսում են հակավորել:

ԾԽԱԽՈՏ ՀՅԱՎՈՐԵԼԸ

Ծխախոտ հակավորելու ժամանակ անհրաժեշտ է կիրառել
հետևյալ հիմնական պայմանները. ա) ծխախոտի տերէին այն-
պիսի ձև տալ, վոր նրա վորակական հատկութիւնները պահպա-
նելու համար հարմար լինի, բ) ծխախոտ բարձելու, փոխադրե-
լու և բեռնաթափելու համար հարմարութիւն ստեղծվի, գ) տե-
րէի իսկական գույնի ստացումն ապահովի, դ) Ֆերմենտացիայի
(խմորման) պրոցեսը ձիշտ և նորմալ կարգով ընթանա, ե) ծխա-
խոտը բորբոսնելուց, փտելուց և այլ փչացումներից պաշտպան-
վի, զ) կորուստները կրճատվեն և նվազագույն չափերի հասցվեն:
Այս խնդիրներն ապահովում են հակավորման այն կարգն ու
ձևը, վոր ներկայիս, համաձայն ստանդարտի պահանջի, կիրա-
ռում են ծխախոտագործութեան մեջ:

Հայտնի չէ, վոր չֆերմենտացված ծխախոտն անհամեմատ
ավելի շատ խոնավութիւն է պարունակում, քան ֆերմենտաց-
ված ծխախոտը և այդ բարձր խոնավութեան պատճառով, սխալ
հակավորման և պահպանման դեպքում վոր ֆերմենտացված
ծխախոտի փչացումները խոշոր են լինում: Ուստի և հակավորման
ժամանակ ծխախոտն այնպէս պետք է դարսել, վոր հակն ամբող-
ջական համասեռ մասսա լինի և բոլոր մասերից ող կարողա-
նա անցնել, վոր անհրաժեշտ է թե հակի մեջ հավասարաչափ և

նորմալ խոնավութիւն պահելու և թե հետագա ֆերմենտացիա-
յի համար:

Ֆերմենտացիայի ժամանակ ծխախոտի տերէի մեջ այնպի-
սի պրոցեսներ են կատարվում, վոր կապված են ավելորդ
խոնավութիւնը չեզոքացնելու, այսինքն, ջուրն այն նյութերից
անջատելու հետ, վորոնք մտնում են ծխախոտի տերէի կազմի
մեջ: Ֆերմենտացիայի ընթացքում անհրաժեշտ է այդ ջուրը հա-
կի միջից հեռացնել, և վորպէսզի այս բանը հեշտութեամբ կա-
տարվի, հակավորելու ժամանակ հակն ամուր չպետք է սեղմել,
բացի այդ, մի անգամ ևս պետք է հիշատակել, վոր բարձր խոնա-
վութիւնն ունեցող ծխախոտը չպետք է հակավորել:

Չֆե, մենտացված վիճակում և ֆերմենտացիայի պրոցեսում
ծխախոտը փչանալու ամենագլխավոր պատճառն այն է, վոր հա-
կավորումը կատարվում է անբարեխիղճ կերպով և տերէնները
բարձր խոնավութիւնն ունենալու ժամանակ:

Ծխախոտի, առանձնապէս վերէի քաղերի տերէնների վորա-
կը բարձրացնելու համար կարևոր նշանակութիւնն ունի կուլտե-
րով կամ լավաներով պահելու յեղանակը: Այս ձևը, վորակը բարձ-
րացնելու տեսակետից, հանդիսանում է պայքարի միջոցառում-
ներից մեկը, վոր անհրաժեշտ է գործադրել աշխատանքի պրոցե-
սում:

Մեր մի քանի ծխախոտագործական շրջաններում (Իլեան,
Շամշադին, Ղափան և այլն) աշանը տեղացող անձրևները նպաս-
տում են չորացրած ծխախոտի տերէի մեջ ավելորդ խոնավու-
թիւն կուտակվելուն, վորը պատճառ է դառնում հետագայում
ծխախոտի փչանալուն: Այս փչացումներից խուսափելու համար,
կոլտնտեսութիւնները հատուկ շինքեր պետք է ունենան՝
չորացած ծխախոտը մինչև տեսակավորելը, հակավո-
րելն ու մթերման կայանին հանձնելը պահելու համար: Ծխա-
խոտի յուրաքանչյուր հակ պետք է բաղկացած լինի միանման
բուսաբանական և ապրանքային տեսակից, միատեսակ քաղից,
միատեսակ չափ ունեցող տերէններից, ունենա միատեսակ չո-
րացնելու յեղանակ և այլն:

Հակավորումը կատարվում է առանձին, տախտակից պատ-
րաստած, հատակ և ծածկոց չունեցող արկղի մեջ: Այդ արկղի
կողերը շարժական են և կանոնավորում են հակի լայնութիւնը,
ըստ հակավորվող տերէնների չափերի: Տրապիզոն ծխախոտի հակն
անհամեմատ մեծ է լինում, քան «Սամսոն» տեսակի ծխախոտինը,
վորովհետև նրա տերէններն ավելի մեծ են, քան «Սամսոն» տե-
սակինը:

Սովորաբար հակի յերկարությունը 80 սմ է լինում, իսկ բարձրությունը՝ 53 սմ: Հակի լայնության չափը կախված է հակավորվող տերևների յերկարությունից: Հակավորման փայտերը հակի ծայրից պիտի դուրս մնան մոտ 4 սմ:

Նախքան հակավորելն արկղը դրվում է հակավորման յերեք փայտի վրա, վորոնք շղագատով նախապես կապվում են իրար: Այնուհետև սկսում են ծխախոտի շարանները կամ փնջերը, նախած մշակման ձևին, յերկու շարք դարսել արկղի մեջ կոթերը դեպի արկղի պատերը:

Փնջերը շարքերում այնպես պետք է դարսել, վոր մի շարքի տերևների ծայրերը ծածկեն մյուս (հակառակ) շարքի տերևների վոչ պակաս քան մեկ յերրորդ մասը, բայց կիսից վոչ ավելի: Հակի ներսի մասը սեղմվելուց զերծ պահելու և հակին ավելի կանոնավոր տեսք տալու համար, հակի նեղ կողերի կողմից առանձին փնջեր են դարսվում, վորոնց տերևները մեջտեղի ջղի ուղղությամբ «ծալված» են: Այսպես ծալված փնջերը դրվում են կոթերն ու ծալված կողերը դեպի դուրս: Հակի ներքևի և վերևի մասերը զանազան վնասվածքներից ապահովելու համար, փնջերն իրար վրա դարսում են, այսպես ասած՝ իրար «հյուսելով»: «Հյուսած փնջերը սովորական փնջեր են, վոր այնպես չեն դարսվում, ինչպես հակի միջին մասում, այլ ավելի նոսր և հյուսվածքի պես իրար մեջ անցկացնելով: Յերբ արկղի մեջ ստանդարտ թվով պահանջվող փնջերի շարքերն իրար վրա դարսվում են, արկղն զգուշությամբ հանում և պատրաստի հակի վրայից նորից յերեք փայտ են դնում այնպես, ինչպես հակի ներքևի կողմից և շղագատով հաջորդական կարգով կապում ներքևի փայտը ի հետ: Այս բոլորից հետո հակը պատրաստ է և կարելի յե հանձնել մթերման կայան:

Շարաններով ծխախոտ հակավորելը նույնպես կատարվում է արկղների մեջ, ըստվորում տեսակավորված շարանները յերկուական շարքով դարսվում են արկղի մեջ՝ կոթերը դեպի դուրս, առանց «ծալվածքների» և «հյուսվածքների»: Այդպիսով, շարաններով մշակած ծխախոտը հակերի մեջ ներքևից մինչև վերև միաձև է դարսվում:

ԿՈՒՏՆՏԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԻՆՉՊԵՍ ՊՍՇՊԱՆԵԼ ՖԵՐՄԵՆՏԱՅԻԱՅԻ ՉԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԾԽԱԽՈՏԸ

Ֆերմենտացիայի չենթարկված ծխախոտը հակերի մեջ պահելն ավելի բարդ և պատասխանատու աշխատանք է, քան հավանգներով պահելը:

Այն պահեստում, վորտեղ ծխախոտի հակեր են պահվում, ողի խոնավությունն ու ջերմությունը համապատասխան աստիճանի (Յ 20 30) հասնելու ժամանակ հակի մեջ ֆերմենտացիայի պրոցես (խմորում) է սկսվում: Այդ ժամանակ ծխախոտի այդ հակերը շատ լավ պետք է խնամել, հակառակ դեպքում՝ մեջը բորբոս կառաջանա և հակերը կփչանան: Այս բանից խուսափելու նպատակով, պատրաստված հակերն առանց ձգձգելու պետք է հանձնել ծխախոտի ընդունման կայան, վորտեղ խնամքի և հսկողության գործն ապահովված է և լավ հիմքերի վրա յե դրված:

Սակայն, յերբեմն աննպաստ յեղանակների, փոխադրական միջոցներ չլինելու, կայանի հեռավորության և այլ պատճառներով՝ հակավորված ծխախոտը հնարավոր չի լինում ժամանակին հանձնել և ստիպված են լինում յերկար ժամանակ պահել կոլտնտեսություններում: Այսպիսի դեպքերում ծխախոտի հակերը մինչև մթերակայան հանձնելը փչանալուց զերծ պահելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ կանոնները.

ա) այն շենքերը, վորտեղ ծխախոտի հակեր են պահվում, բավարար չափով մեկուսացված պետք է լինեն դրսի ողի ներգործությունից, ճեղքեր չունենան և ուսենան կանոնավոր ծածկվող լուսամուտներ ու դռներ, հատակը և առաստաղը տախտակած լինեն.

բ) յեթե հատակը քարից կամ հողից է, չի թույլատրվում ծխախոտի հակերը դարսել ուղղակի հատակին, հատակի վրա չոր տախտակներ կամ վորևե չոր առարկա պետք է փռել և հակերը դարսել դրանց վրա.

գ) նախքան հակերը պահեստում դարսելը, ամբողջ պահեստը լավ պետք է ստուգվի, և յեթե պարզվի, վոր պահեստի վորտեղ տեղեր խոնավ են, անպատճառ պետք է չորացնել չհանգած կրով: Զի թույլատրվում հակերը խոնավ տեղ դնել, նույնպես արգելվում է չֆերմենտացված ծխախոտը վանդակի ձևով դնել, վո-

րովհետև ծխախոտը դրանից վորոշ չափով սեղմվում է, մի բան, վոր ցանկալի չէ.

դ) ծխախոտ պահելու ամբողջ ժամանակաընթացքում պահեստի լուսամուտներն ամուր ծածկված պետք է լինեն: Յեթե լուսամուտները տախտակե դռներ ունեն, ապա արեգակի կողմի պատուհանների դռները նույնպես պետք է պինդ ծածկել, վոր ճառագայթները չթափանցեն, ներսի ոգը չտաքացնեն և ժամանակից առաջ ֆերմենտացիա առաջ չբերեն.

ե) պահեստն առավոտյան ժամերին՝ շաղն անցնելուց հետո, ժամանակ-առժամանակ պետք է ողափոխել, վորի համար լուսամուտները և դռները յերկու ժամով պետք է բաց թողնել: Այս ողափոխությունը պետք է կատարել չոր յեղանակներին: Խոնավ յեղանակներին դռներն ու լուսամուտները յերբեք չպիտի բացել, հակառակ դեպքում ծխախոտն ավելորդ խոնավություն կստանա, վորն առաջ կբերի խոորման պրոցես կամ բորբոս:

Հակերն ամենանպատակահարմար կերպով դարսելու ձևը շտաբելներով դարսելն է՝ կանգնած փայտերի վրա կամ յետյակներով այսպես են դարսում: Չ հակ ծխախոտ կանգնեցնում են փայտերի ծայրերի վրա, իսկ յերրորդը պառկած այնպես են դնում այդ Չ-ի վրա, վոր վերևի հակի փայտերը նայեն ներքևի հակի փայտերի սուր վերջավորություններին: Հակերը պարբերաբար պետք է նայվեն: Մթերման կայանների պահեստները, վոր իրենց բնույթով չֆերմենտացված ծխախոտը յերկարատև պահելու համար են, ունենում են ոժանդակ շենքեր, այսպես կոչված՝ «հիվանդանոցներ», ափերը խոնավություն ունեցող հակերը չորացնելու և վերապատրաստելու համար: Այդ շենքերը պետք է ունենան ողափոխության լավ հարմարություններ (վենտիլյացիա), իսկ շենքի ջերմությունն ու խոնավությունն ստուգելու համար ունենում են ջերմաչափեր և խոնավաչափեր:

Ինչպես նախորդ գլուխներում ասվեց, ավելորդ խոնավության առկայությունը բորբոս առաջացնելու պայմաններ է ստեղծում, ուստի դրա դեմ պայքարելու համար ծխախոտ պահելու ժամանակ պահեստում նորմալ ջերմությունն ու խոնավությունն պետք է ունենալ:

Ծխախոտ պահելու համար խոնավության չափը պետք է լինի 60—70 տոկոս, իսկ ջերմությունը Յ-ից 15—17° բարձր չպետք է լինի: Վերոհիշյալից ցածր խոնավությունն առաջ կբերի ծխախոտի գերչորացում, իսկ բարձրացումը՝ բորբոս: Յեթե

ջերմությանը 17°-ից ավելի բարձր լինի, ծխախոտը կսկսի ֆերմենտացիայի յենթարկել այդ պրոցեսի համար միանգամայն անհամապատասխան շենքում:

Գործիքների ցուցումների համաձայն, պետք է կարգավորել թե ջերմաստիճանը և թե խոնավությունը, կատարելով շենքի ողափոխություն՝ լուսամուտները և դռները բաց թողնելու կամ վենտիլյացիոն սարքավորման միջոցով:

ՉՖԵՐՄԵՆՏԱՑՎԱԾ ԾԽԱԽՈՏԻ ՓՈԽՎԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չֆերմենտացված ծխախոտը կոտնտեսության կամ խորտնտեսության արտադրության վայրից սովորաբար փոխադրվում է մթերակայան, իսկ այնտեղից ել՝ ֆերմենտացիոն գործարան: Ծխախոտը մինչև մթերակայան սայլերով կամ ավտոներով է փոխադրվում, վորոշ տեղեր ել՝ գրաստներով, իսկ մթերակայանն, ից ել ֆերմորթարան՝ յերկաթգծով կամ ավտոտրանսպորտով: Ծխախոտ փոխադրելու գործը պետք է աշխատել ավարտել մինչև յեղանակների տաքանալը: Գարնան վերջերին և ամռան ամիսներին փոխադրություններ չպիտի կատարել, վորովհետև այդ ժամանակ ծխախոտի մեջ բնական ֆերմենտացիա յե սկսվում և հակերի տեղաշարժն ու նրանց վրա վորևե ճնշում (վոր անխուսափելի յե փոխադրության ժամանակ) կարող է ծխախոտը փչացնել՝ հակի մեջ յեղած խոնավության և բորբոսներ առաջանալու հետևանքով:

Ծխախոտի հակերը սայլի կամ ավտոմեքենաների վրա այնպես պետք է դարսել, վոր իրար շատ չսեղմեն: Դրա համար հակերը դարսվում են կոթերը դեպի վեր, յերեքից—չորս շարք: Նախքան բարձելը, հակերի կապանները պետք է լավ ձգվեն: Անձրևներից, ձյունից և ընդհանրապես անբարենպաստ յեղանակն, ից պաշտպանելու համար ծխախոտը տեղափոխելիս պետք է ծածկել բրեզնտով կամ այլ հարմար կտորով: Ճանապարհին հակերը տեղից չշարժվելու կամ չթրջվելու համար, սայլը կամ ավտոն բարձելիս յերկար ու հաստ թոկով խաչաձև և հորիզոնական դիրքով ամուր պետք է կապել ավտոմեքենայի կամ սայլի կողմից:

Ծխախոտը յերկաթուղով փոխադրելիս հակերը վագոնների մեջ պետք է դարսել իրար վրա, վորքան կարելի յե խիտ՝ ճանապարհին տեղից չշարժվելու համար: Վագոնների մեջ հակեր

դարսելու ամենալավ ձևը «յեռյակներով» դարսելն է: Սակայն վագոնը լրիվ դարսելու համար թուղլատրվում է հակերը փայտերի վրա դնել յերկու շարք, մինչև անգամ վերևից յերրորդ շարքը պառկած (ПЛАМАЯ) վիճակում: Վագոնի մեջ ծխախոտն ամբողջ ճանապարհին պետք է լավ ծածկել:

Չֆերմենտացված ծխախոտը ջրային ճանապարհներով փոխադրելու դեպքում, վորպես կանոն, տեղափոխելը 2—3 օրից ավելի չպիտի տևի, յեթե նավի ապրանքային մասը համապատասխան կարգով չի սարքավորված դրա համար: Բոլոր տեսակի փոխադրությունների ժամանակ ծխախոտի մոտ նավթ, ներկ և հոտ ունեցող այլ նյութեր չպետք է լինեն, վորովհետև ծխախոտը կողմնակի հոտը հեշտությամբ է կլանում:

ԾԽԱԽՈՏ ՎԵՐԱՄՇԱԿԵԼՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՆՈՐՄԱՆԵՐԸ

Ինչպես ասված է, ծխախոտի հումքը համապատասխան վորակով ապահովելու գործում ամենապատասխանատու աշխատանքներից մեկը համարվում է ծխախոտի վերամշակումը: Վատ, անբավարար և վոչ ստանդարտով մշակման կանոններին համապատասխան ուշադրություն չդարձնելու դեպքում, դաշտից ստացված վորակով ծխախոտը կարող է փչանալ կամ վորակը վատացնել, վորի հետևանքով իջնում է նրա արժեքը: Այս տեսակետից մեծ նշանակություն ունի ծխախոտ վերամշակելու աշխատանքները ճիշտ կազմակերպելն ու ժամանակին մթերման կայանին հանձնելը:

Քսանհինդ հեկտար ծխախոտի բերք տեսակավորելու և մշակելու համար խորհուրդ կտանք աշխատողների խմբակ ունենալ հետեվյալ կազմով.

1. փնջավորող	18 հոգի
2. տեսակավորող	6 »
2. շարան մատակարարող և փնջերը կույտ դնող	2 »
4. հակավորող	5 »
5. ավագ տեսակավորող	1 »
Ընդամենը	32 հոգի

Այսպիսի կազմ ունեցող տեսակավորողների ու հակավորողների խմբակն օրական կարող է 300—600 շարան ծխախոտ վերամշակել (շարանի յերկարությունը հաշված 3 1/2 մետր):

Նայած տնտեսության վիճակին, խմբակի կազմը կարելի չէ համապատասխան չափով ավելացնել կամ պակասեցնել:

Յուրաքանչյուր խմբակում վորպես խմբակավար է հանդեսանում ավագ տեսակավորողը: Միաժամանակ անհրաժեշտ է ուժեղացնել ավագ տեսակավորողի պատասխանատվությունը՝ իրեն աշխատողների նկատմամբ կիրառելով հետևյալ միջոցառումները:

Ավագ տեսակավորողին պետք է պարտավորեցնել, վոր տեսակավորված փնջերը կույտ դնող աշխատակցին փնջավորված ծխախոտ հանձնելիս վրան պիտակ փակցվի, ցույց տալով տրվյալ ծխախոտը տեսակավորողի անուն-ազգանունը: Կույտերում 7—10 օր պահելուց հետո սկսվում է ծխախոտի հիմնական հակավորումը, վորի ընթացքում տվյալ պիտակով կարելի կլինի հայտաբերել անորակ տեսակավորում կատարողին:

Նույնը պետք է կիրառել հակավորողի նկատմամբ, վորի ազգանունը նշան կվում է հակի վորևե փայտի վրա:

Մթերակայանն ըին ծխախոտ հանձնելը տեղի պետք է ունենա տվյալ ծխախոտը մշակող բրիգադի խմբակավարի միջոցով կոլտնտեսության վարչության նախագահի կամ անդամի մասնակցությամբ:

Ծխախոտը մթերակայան փոխադրելիս հափշտակումներն ու կորուստները կանխելու նպատակով, փոխադրվող ծխախոտի համար կոլտնտեսությունն ապրանքային օրվեր պետք է գրի յերեք օրինակ, ցույց տալով.

ա) հակերի թիվը, բ) ծխախոտի տեսակները և գ) քաշը: Վերջին տվյալները մթերման կայանում ստուգվում են:

Կոլտնտեսություններում թե առանձին բրիգադների ու խմբակների և թե խմբակի առանձին կոլտնտեսականների միջև, վորպես վորակական և քանակական առաջադրությունների կատարման և գերակատարման ազդակ, լայն չափով պետք է ծավալվի ստախանովական շարժումն ու կիրառվեն սոցիալիստական աշխատանքների նոր մեթոդները, այն է՝ հարվածայնությունն ու սոցմրցումը:

Աշխատանքը պետք է կազմակերպել անհատական գործաքային սկզբունքով և աշխատանքի հաշվառում կատարել համաձայն մշակած ծխախոտի շարանի, փնջերի և հակերի թվի: Աշխատանքի կազմակերպման խնդիրը սերտ կապ ունի աշխատանքի արտադրանքի նորմաների և աշխատանքն աշխորերով գնա-

հատերու հետ: Վերահիշյալ աշխատանքները մանրամասն պետք է ուսումնասիրել և նորմավորել, հիմք ընդունելով կոլտնտեսութեան աշխատանքի պայմաններն ու հարմարութեանները, և առանձին աշխատանքների ռեալ նորմաներ սահմանել, հիմք ընդունելով լավագույն աշխատողների արտադրանքը:

Ծխախոտ վերամշակելու աշխատանքների գնահատումն աշխոռերով վորոշելիս հիմք պետք է ընդունել այս կամ այն աշխատանքը, դժվարութեանն ու կվալիֆիկացիան. բարձր գնահատելով պետք է քաջալերել ավելի կարևոր և պատասխանատու աշխատանքները (տեսակավորումը, հակավորումը): Այս հանգամանքն ազդակ կհանդիսանա կոլտնտեսականին, վոր նա ձգտի իր վորակը բարձրացնել և բարեխիղճ աշխատել, պահպանելով աշխատանքի վորակի բարձր ցուցանիշները:

Ծխախոտ վերամշակելու համար, վորպես որիենտիր նորմաներ, հանձնարարվում են.

	Աշխատանքի բնույթը	Ք ա շ ւ ը		
		Նաշլամա	Անաջ	Առաջից վերևի բաղերը
1	Փնջավորող	28 թեկ	24 թեկ	18 թեկ
2	Տեսակավորող	84 »	72 »	54 »
3	Շարան մատակարարող և փընջերը կույտ դնող	500 0/0	500 »	500 »
4	Հակավորող —(1—3 տեսակի) .	2,5—3 հակ	1—2 հ.	1—2 հակ
5	» —(5—5 ») .	3-ից մինչև	5 հակ	
6	Ավագ տեսակավորող	500 շար.	500 շար.	500 շար.

Այս նորմաները մոտավոր են և տեղում հողբաժինները, ՄՏԿ-ներն ու կոլտնտեսութեանները, յերակետ ունենալով տեղական պայմաններն ու հիմք ընդունելով առաջավոր կոլտնտեսականների փորձը, պետք է ճշգրտեն:

475

18364

ԳԻՆԸ 80 ԿԱԳ.

ԱՐԶ
81 2

**Պոստօրձային
 օբրատկա
 տաբակ**

Գոսպլան, Երևան, 1987 Կ.